

De man en de klok in de auto op de Dam

(Foto's De Koppeling, GEB)

van Amsterdam blaast een trompetter The last Post en worden bloemen bij het Nationaal Monument gelegd.

Velen zijn in die afschuwelijke jaren 1940-45 omgekomen. Maar hun kinderen, verwanten en vrienden leven voort. Dezen en vele andere landgenoten komen op de vierde mei naar de plaatsen waar men twee minuten stilte in acht neemt ter herdenking van degenen die zijn gevallen voor een ideaal waarvan wij de reikwijdte nauwelijks kunnen meten: de vrijheid.

hoe amsterdam in 1945 werd bevrijd

ik was ooggetuige van duitse overgave in
burgemeesterskamer

M. Heijder

*Ach, de dagen
Onzer plagen
Lieve broeders, gaan voorbij,
Uit dit duister
Rijst de luister
Van een nieuwe heerschappij.*

*Wat verschijne,
Wat verdwijne,
't Hangt niet aan een los geval.
In 't voorleden
Ligt het heden;
In het nu, wat worden zal.*

*Ja, zij zullen
Zich vervullen
Deze tijden van geluk!
Dees ellenden
Gaan volenden;
En verpletterd wordt het juk.*

*Holland leeft weer
Holland streeft weer
Met zijn afgelegde vlag,
Door de boorden
Van het noorden.
Naar den ongeboren dag.*

Amsterdam, 10 januari 1811
Willem Bilderdijk

In een door mij bijgehouden dagboek staat op maandag 30 april 1945 onder andere genoteerd: 'Guur en koud weer. Op het stadhuis (waar ik de functie had van chef van het Bureau der Commissarissen over het Raadhuis, te vergelijken met die van chef van de inwendige dienst) vanwege de koude bijna niet uit te houden.' Kolen voor het stoken van de centrale-verwarmingsinstallatie waren er niet en stroom voor elektrische kachelletjes evenmin.

Verder staat genoteerd: 'Met de voedselvoorziening is het treurig gesteld. Vandaag wierpen vliegmachines van de geallieerden voedselpakketten uit voor de hongerende bevolking, die zich, sedert 11 april 1945 "voor straf", nog altijd vóór 19.00 uur in hun huizen moest bevinden.' (Zie voor de voedseldropping onder andere het artikel van mijn oud-collega F. Boode, die als één der leiders voor de inzameling en het vervoer optrad, in 'Ons Amsterdam' jaargang 22, bladzijde 103).

Op donderdag 3 mei staat genoteerd: 'Kranten verschijnen er bijna niet. De laatste uren van Duitsland zijn geslagen.

Dat Rijk staat op instorten. Hitler zou al dood zijn en Himmler de nieuwe leider.'

Op vrijdag 4 mei: 'We zitten 's avonds rustig bij elkaar als plotseling de telefoon gaat (ik was één der weinigen die in die tijd nog over een telefoonaansluiting mochten beschikken) en mr. Van der Brug, destijds chef van de afdeling Algemene Secretarie op het stadhuis, opbelt met de mededeling dat morgenochtend de overgave zou plaatsvinden van de Duitse troepen in Denemarken en Nederland.' Ondanks het verbod om de woningen te verlaten, waagden enkelen zich toch aan de deuren van hun huizen en groeften hier en daar wat mensen bij elkaar die het blijde bericht ook al hadden vernomen. Schoorvoetend kwam er al een vlag te voorschijn.

De volgende dag, zaterdag 5 mei, staat er in het dagboek met grote letters: 'Vrede!' Die ochtend spoedde ik mij naar het stadhuis met de opdracht voor het technische personeel om van alle gebouwen die ressorteerden onder de Commissarissen over het Raadhuis, de vlag uit te steken. Na zoveel donkere jaren weer eens de Nederlandse driekleur van het stadhuis van Neêrlands hoofdstad te zien wapperen, was een dermate groots moment, dat de toen nog in dienst zijnde gemeentesecretaris mr. J.F. Franken en de stadsingenieur, jhr. ir. J.E. van Heemskerck van Beest, beiden Commissarissen over het Raadhuis, met mij de toren van het stadhuis op de hoek van de Oudezijds Voorburgwal en de Sint Agnietenstraat, beklommen. Boven die toren is een plat, waarop een vlaggemast staat. Ik bond de vlag aan de lijn en hees haar plechtig, langzaam naar boven. Mr. Franken, die een hoed droeg, zette deze af en beide heren stonden er stram en wat ontroerd bij.

Daar in de achterliggende jaren van terreur en onderdrukking geen vlaggen waren gehesen, duurde het nog tot laat in de middag eer van de secretariegebouwen weer de driekleur woë. Waar nimmer werd gevlagd, aan de vlaggestokken boven de zogenaamde nieuwbouw aan de Oudezijds Voorburgwal, werden deze daar thans ook uitgestoken, ondanks de technische moeilijkheden.

Zondagavond daaraanvolgend had ik een druk getelefoneer met mr. Van der Brug, want er stonden grote dingen te gebeuren. Maandagmorgen, 7 mei, stapte dood-

bedwaard Feike de Boer de binnenplaats van het stadhuis op, die kort het burge-meestersambt zou gaan vervullen. Ik ging naar hem toe, stelde mij aan hem voor, waarop zijn eerste reactie was: 'Dan kunt u mij wel zeggen waar hier het dichtstbijzijnde toilet is.' De Boer, een reder, vroeg het echter niet op deze wijze, maar zoals havenarbeiders dat onder elkaar doen. Aan die wijze van uitdrukken van De Boer heeft nadien menig ambtenaar wel moeten wennen.

Demper op de vreugde

Die maandagmiddag werd het echter voor de stad nog een zwarte dag. Wanneer er feest is en het om zo iets groots en belangrijks als vrede en verlossing van een schier ondraaglijk juk gaat, dan spoeden Amsterdammers zich naar de Dam, het historisch middelpunt. Zo ook nu. Het weer was inmiddels wat milder geworden, zodat iedereen die uiting wilde geven aan zijn geluksgevoel en daartoe nog de kracht bezat, zich naar de Dam begaf. Het zag er zwart van de mensen. De Duitsers waren echter nog niet weg. Een afdeling van de Kriegsmarine zat in het gebouw van de Grote Club, Dam hoek Kalverstraat, de toegang versperd met prikkeldraad. De marinesoldaten zagen natuurlijk met lede ogen en misschien met woedende blikken die juichende mensenmassa aan.

Plotseling viel er een schot. Wie had geschoten? De Duitsers of de Binnenlandse Strijdkrachten? Een antwoord op die vraag is er nimmer exact gekomen, doch na dit schieten werden er over en weer meer geweerschoten gehoord. Het was tussen 14.00 en 15.00 uur, dat Carl F. Overhoff, voorzitter van de 'Vereeniging voor den Effectenhandel', tevens – toen nog in de rang van majoor – commandant van gewest 10 der Binnenlandse Strijdkrachten (Amsterdam en omgeving) op de Dam kwam, toen de eerste salvo's werden gehoord. Overhoff begreep dat als dat zo zou doorgaan, het zou uitlopen op een ware ramp.

Daar hij 's morgens al enkele Canadezen in de stad had begeleid, was wachtmeester Jan de Jongh met een motor met zijspan bij hem. Overhoff gaf De Jongh opdracht hem zo snel mogelijk naar de commandopost van de Duitsers op het Museumplein te brengen. Toevalig had Overhoff, samen met zijn plaatsvervanger, Roest van Limburg, daags te-

voren, zondags, samen, rijdende in de open auto van Overhoff en voorin twee marechaussees, alle vier thans openlijk gewapend met een revolver, een bezoek gebracht aan het Duitse commando. Toen zij bij de commandant Oberstleutnant Dr. Hans A. Schröder en zijn adjudant Moldenhauer werden binnengelaten, zei Overhoff: 'Het is zover.' Schröder begreep de situatie heel goed, maar zei niets te kunnen doen, daar hem nog geen instructies waren gegeven.

Met Hauptmann naar schietpartij

Dat dit bezoek toch zeer nuttig was, ondervond Overhoff die maandagmiddag. Aangekomen aan de Duitse commandopost, stormde Overhoff de trap op naar de kamer van Schröder, die afwezig was en trof daar alleen de adjudant Moldenhauer. De heren kenden elkaar reeds en Overhoff zette de situatie in enkele woorden uiteen, die door Moldenhauer direct werden aangevoeld. Hij ging met Overhoff naar buiten en vroeg naar de Hauptmann der Feldgendarmarie, Bergmann, die toevallig uit een nevengebouw kwam. Deze kreeg opdracht om de orde en rust te herstellen. Bergmann toonde ook veel begrip en sprong meteen in de gereedstaande motor van Overhoff, de laatste op de bagagedrager. Onderweg vertelde Overhoff aan Bergmann wat er gaande was, waarop deze reageerde met 'Natürlich wieder die verdammte Marine.'

Aangekomen op de Nieuwezijds Voorburgwal, kwamen al honderden mensen hun tegemoet. Zij lieten de motor staan en liepen gedrieën van de Sint Luciënsteeg naar de Grote Club. De Dam bood een allerellendigst schouwspel. De Marine had met mitrailleurs op de ongewapende burgers geschoten, die in allerijl een goed heenkomen hadden gezocht. Helaas lagen de slachtoffers van die zinloze schietpartij al op de Dam, terwijl Rode-Kruismannen de gewonden probeerden af te voeren.

Bij de Grote Club trokken Overhoff, Bergmann en De Jongh de prikkeldraadversperringen uit elkaar, waarna Bergmann naar binnen stormde, iedereen stijf vloekte en gelaste het vuren onmiddellijk te staken. De bezetting was opgewonden en nerveus. Op de eerste etage waren de ramen open en stonden twee zware machinegeweren opgesteld, gericht op de Dam. De commandant, lui-

tenant Claassen, stond op het dak, kwam naar beneden en werd door Bergmann eveneens uitgevloekt en met dood en hel bedreigd, wanneer er ook nog meer één schot zou vallen. Het verweer van deze 'dappere' officier was, dat er sprake zou zijn van een aanval van terroristen ...

Overhoff, op zijn beurt, begaf zich naar de Binnenlandse Strijdkracht bij de achteruitgang van het paleis, alsmede in het hoofdstekantoor en gaf daar eveneens het bevel het vuren te staken.

Overhoff, Bergmann en De Jongh liepen nu door de Gravenstraat, over de Nieuwendijk tot achter De Bijenkorf en Warmoesstraat, waar eveneens eenheden van de Binnenlandse Strijdkrachten waren opgesteld. Ook hun werd een verbod tot vuren opgelegd.

Plotseling werd er schieten gehoord in de buurt van het Victoria Hotel en bij het Centraalstation. Alhoewel de kogels over het Damrak floten, besloot Overhoff er toch heen te gaan om de Binnenlandse Strijdkrachten instructies te geven het vuren te staken, terwijl Bergmann zijn landgenoten in het Victoria Hotel overeenkomstige bevelen zou geven. Overhoff gaf wachtmeester De Jongh opdracht de motor op te halen om naar het Victoria Hotel te rijden. Binnen enkele minuten reden zij op het Damrak, Bergmann weer in de zijspan, Overhoff op de bagagedrager. Ter hoogte van het Victoria Hotel viel plotseling De Jongh voorover op de motor en gleed er zijdelings af. Een kogel had hem in het hart getroffen. Overhoff kon nog net van de motor, die doorreed, afspringen en deze aan de bagagedrager vasthouden, waarna Bergmann en Overhoff te voet verder gingen. Eerstgenoemde was echter heel sterk onder de indruk van de dood van De Jongh en riep maar: 'Ach der gute Fahrer, schade, schade!'

Bij het Victoria Hotel, waar een afdeling van de Ordnungspolizei was gevestigd, ging Bergmann naar binnen en deelde Overhoff mee dat hij de tocht niet verder wilde voortzetten. Overhoff ging er thans alleen op af en bedaarde niet alleen zijn eigen manschappen, maar eveneens een groepje Duitsers, die nog verzet wilden plegen.

Nadien was de rust in de stad spoedig weergekeerd, doch het offer was groot: 19 doden en 117 gewonden.

Nog dezelfde dag maakte Bergmann een rapport op over het gebeurde,

*Door de geallieerden uitgeworpen voedselpakketten in de nabijheid van Schiphol
(Foto uit Atlas Gemeentelijke Archiefdienst)*

*Slachtoffers en helpers na de beschieting op de Dam van 7 mei 1945
(Foto J.W. Hofman. Atlas Gemeentelijke Archiefdienst)*

waarin hij berichtte, dat een en ander bij elkaar ongeveer anderhalf uur had geduurd en aan Duitse zijde één dode en twee zwaar gewonden had gekost. Deze, zo blij begonnen, dag, waar men zo lang naar had uitgezien, eindigde voor velen als de meest tragische. Aan de dood van De Jongh herinnert nog een plaquette, aangebracht aan de gevel van het Victoria Hotel. Overhoff werd later voor zijn krachtadig en moedig optreden beloond met de Militaire Willemsorde, 4e klasse.

Canadese pantserwagens verkennen de stad

Inmiddels waren de geruchten over het gebeurde al in het land verspreid en zoals dat menigmaal gaat, sterk overdreven. Amsterdam zou in vuur en vlam staan en overal zouden straatgevechten aan de gang zijn. Dat gerucht bereikte ook de Canadezen, oostelijk van Amersfoort. De commandant zond enkele pantserswagens uit onder commando van majoor R.H. Taite en twee officieren om de situatie te gaan bekijken. Tegen de avond bereikte deze eenheid de stad en reed naar het stadhuis. Aan de hoofdepoort van het stadhuis

Interieur werkkamer burgemeester van Amsterdam op het stadhuis. Het meubilair is nog altijd hetzelfde als tijdens de bevrijding. Alleen de bekleding van bank en fauteuils is in latere jaren veranderd van een donkerbruine in een lichte stof, terwijl toen boven de bank het beroemde schilderij hing van Pieter Jansz. Saenredam (1597-1665): 'Het oude stadhuis van Amsterdam', thans aanwezig in het Rijksmuseum

zit dag en nacht een portier, zoals ook toen. Het was in die tijd gewoonte, dat bij ziekte of andere afwezigheid van een portier, daarvoor een ambachtsman door mij werd aangewezen om als portier dienst te doen. Deze mensen bezaten daarvoor een uniform. Ditmaal deed dienst J.J.J. Jansen, een door mij zeer gewaardeerde medewerker, die zich als een goed vaderlander had doen kennen. Die avond, ongeveer 20.00 uur, thuis, werd ik door Jansen opgebeld, die mij mededeelde, dat er vier tanks van de Canadezen op de gracht voor het stadhuis stonden, de burgemeester en de gemeentesecretaris op het stadhuis waren gekomen, waarna hij de poort, met de nog altijd aanwezige hekken, had gesloten. Nadien waren er twee mannen, gekleed in het uniform van de Nederlandse officier van vóór de oorlog, aangekomen die het stadhuis in wilden. Hij vroeg mij wat te doen, maar meteen vertelde hij mij, dat ze over de hekken klommen en het stadhuis ingingen. Ten einde poolshoogte te nemen ging ik meteen op de fiets naar het stadhuis – een kwartiertje rijden – en baande mij een weg door de mensen, die op het zien van de tanks naar het stadhuis waren gekomen.

Het Grote Gebeuren in de burgemeesterskamer

Het is natuurlijk niet de gewoonte dat

secretarieambtenaren, zonder daartoe uitgenodigd te zijn, de kamer van de burgemeester betreden wanneer deze aanwezig is, maar op dit historisch moment, waarbij een ieder toch wel een beetje nerveus was, werd de ambtelijke correctheid wat opzij gezet en ging ik naar binnen.

Daar zat burgemeester Feike de Boer, die ik 's morgens had ontmoet, met de in opdracht van de bezetters ontslagen gemeentesecretaris, mr. S.J. van Lier, die ik eveneens kende, en mr. P.J. Mijkse-naar van de secretarie, mij uiteraard heel goed bekend. Tevens zaten er in de kamer de commandant van de Canadese eenheid, majoor R.H. Taite, met twee officieren en een in een blauwe overall geklede man, wiens gezicht mij wel bekend voorkwam, maar die ik niet direct kon thuisbrengen. Na wat nadenken wist ik het weer: prof. dr. A.M.J.F. Michels, hoogleraar in de natuurkunde aan de Amsterdamse Universiteit, die ik had ontmoet tijdens mijn vroegere diensttijd bij de afdeling Gebouwen van de Dienst der Publieke Werken, toen voor hem een laboratorium werd gebouwd. De beide, in het Nederlandse uniform geklede, officieren waren de reeds genoemden Carl F. Overhoff en Roest van Limburg.

Geen der aanwezigen verbaasde zich erover dat ik binnenkwam en bij het gesprek bleef. Overhoff vertelde de Cana-

dezen wat er die middag was gebeurd, waarop zij reageerden met de uitspraak, dat een herhaling moest worden voorkomen. Te dien einde werd het wenselijk geacht de Duitse commandant op het stadhuis te ontbieden. In de burgemeesterskamer stond destijds een uiterst gecompliceerd telefoontoestel met vele knopjes. Geen der aanwezigen wist ermee om te gaan, toen men de Duitse commandant wilde bellen. Gelukkig kon ik mij toen verdienstelijk maken, waarna dr. Schröder op het stadhuis werd ontboden. Van Lier vroeg mij hem bij de hoofdpoot op te wachten en naar boven te brengen. Even later kwam Schröder met zijn adjudant, enigszins zenuwachtig en druk pratend. Ik bracht ze op de kamer van de burgemeester en bleef ook bij het volgende gesprek. De Canadezen, in hun battledress, lichtelijk onverschillig, de Duitsers stram en recht op hun stoelen. Overhoff nam de taak van tolk op zich, waarna majoor Taite de bezetters dicteerde wat er van hen werd verwacht: 1 De Duitsers moesten zich onmiddellijk concentreren op vier, hoogstens vijf punten en alle kleine kwartieren en bureaus verlaten; 2 de Duitsers mochten zich niet meer in de stad bewegen, anders dan voor ravitaillering; 3 de Duitsers mochten hun wapens vooralsnog behouden.

Nadat de laatste order door Overhoff was vertaald, stonden Schröder en de adjudant op, sloegen de haken tegen elkaar, terwijl Schröder zei: 'Vielen Dank Herr Major', terwijl hij zijn rechterhand uitstak om die van Taite te kunnen drukken. Laatstgenoemde liet hem echter zo staan ... Natuurlijk beledigend, maar voor Schröder nog altijd beter dan wat de oude Romeinen met hun overwonnenen deden: gebonden achter hun zegewagens laten lopen en hen als slaven verkopen. Schröder had thans, alleen maar even te slikken en mocht waarschijnlijk later weer naar zijn 'Heimat' vertrekken, naar vrouw en kinderen.

Het werd inmiddels zeer duister in de burgemeesterskamer, die toch al niet uitblinkt door een overmaat aan toetredend daglicht. Elektrisch licht was er niet, maar er kwam licht. Eén der omwonenden van het stadhuis had de moeilijkheden begrepen en spontaan bracht deze een brandende carbidlantaarn, die door portier Jansen boven werd gebracht en op de conferentietafel neergezet.

*De Dam tijdens de vreugdevolle intocht van de Canadese militairen op 8 mei 1945
(Foto uit Atlas Gemeentelijke Archiefdienst)*

Ten slotte kregen de Duitsers na de drie eerder genoemde punten nog de volgende beslissingen te horen: 4 de volgende dag zou een bataljon pantserwagens in de stad het bevel overnemen; 5 Schröder werd persoonlijk verantwoordelijk gesteld wanneer zich weer moeilijkheden met de Duitsers zouden voordoen; 6 tot nader order zou Overhoff optreden als hoogst aanwezige autoriteit.

Hiermede was dit historisch moment eigenlijk afgelopen. Van Lier vroeg mij de Duitsers weer uit te laten, die zeer druk met elkaar spraken. Via de grote marmeren hal bracht ik hen buiten het stadhuis. Terug, op de burgemeesterskamer, vroeg Overhoff, die rood zag tot in zijn nek en toch wel een enerverende dag had gehad, hoe de heren vonden dat hij zijn taak als tolk had vervuld. Men was er unaniem vol lof over, getuige ook het feit, dat praktisch niemand Overhoff

te hulp had behoeven te komen. Het gezelschap verliet het stadhuis en ik noteerde in mijn dagboek dat ik om 23.00 uur thuis was.

(In latere jaren was er nog een plan om deze historische bijeenkomst in de burgemeesterskamer levend te houden. Architect C. Feltkamp van de Dienst der Publieke Werken maakte een ontwerp voor een glasplaat met een toepasselijk randschrift, die op de ronde conferentietafel gelegd zou worden. De kosten vonden men echter te hoog, waardoor deze aardige gedachte geen gestalte kreeg.)

Op 8 mei definitief vrij

De volgende dag, 8 mei, trok het bataljon Seaforth Highlanders of Canada, onder commando van luitenant-kolonel Bell Irving, de juichende stad binnen. Het uitgaansverbod voor deze en de eerstvolgende dagen werd gesteld van

23.00 tot 5.00 uur.

Op 9 mei staat in het dagboek genoteerd dat er een ontvangst bij de burgemeester was van de Canadese officieren en natuurlijk van een aantal prominente Amsterdammers. Nog zie ik hoofdcommissaris Versteeg de gang naar de kamer van burgemeester en wethouders inlopen, wat bedremmeld en niet goed wetend wat te doen. De Boer kwam naar buiten en zei: 'Je gaat gewoon onopvallend naar binnen en doet maar alsof je niet weg geweest bent.'

Er werd champagne gedronken, Pommery 1934, speciaal voor deze dag bewaard.

's Middags was er weer feest op de Dam, thans zonder afwezigheid van de Duitsers. In allerijl had men een podium gebouwd en een verplaatsbare muzikentent opgezet. De burgemeester hield een toespraak, evenals de minister-president, Gerbrandy, en de schrijver/dichter Van Randwijk, voor zover dat nog in mijn herinnering leeft. Met een massazang werd deze Victory Day besloten.

Het weer was inmiddels omgeslagen en in het dagboek staat genoteerd: 'Zomer!' Het was of de natuur de mensen wilde zeggen: 'Hebt toch vertrouwen. Zo koud, guur en donker kan de winter niet zijn, er komt toch éénmaal een warme zomerdag.'

10 mei 1945 was het Hemelvaartsdag en prachtig warm weer. Het dieptepunt van oorlog en bezetting was gepasseerd. Ook de Amsterdammers konden wat bekomen van de vreugderoes en zich gaan bezinnen op normalere verhoudingen, wederopbouw van het verwoeste en zo mogelijk terugbrenging van het verlorene.

Geraadpleegde literatuur:
C.F. Overhoff, Oorlogsherinneringen, deel 1, bladzijden 223 tot en met 234. (Niet gepubliceerd.)

